

Nakon izgradnje budimpeštanske telefonske mreže 1880., u nizu drugih gradova Ugarske prave se planovi za uvođenje telefona. Njihov odjek osjetio se 1884. i u Osijeku, drugom po veličini gradu Hrvatske. Ne zna se na čiji poticaj, ministarstvo je 10. siječnja 1885. raspisalo natječaj za izgradnju lokalne telefonske linije u Osijeku. Taj natječaj prva je akcija državne uprave u vezi s telefonijom u Hrvatskoj. Do izgradnje gradske telefonske mreže u Osijeku ipak nije došlo, pošto se na natječaj nije prijavio niti jedan natjecatelj. U narednom razdoblju takvih je neuspjelih pokušaja raspisivanja natječaja bilo još nekoliko.

Međutim, u Osijeku je privatna inicijativa pokazala više aktivnosti. U veljači 1887. je liječnik Zemaljske bolnice u Osijeku, dr. Ferdo Knopp, o svome trošku izgradio telefonsku liniju od svoje kuće na početku Kapucinske ulice (današnja zgrada Državnog odvjetništva) i bolnice u Donjem gradu. Uz njega iz toga vremena spominju se u Osijeku još četiri druga posjednika telefona: Hein, Sorger-Weissmayer, Reisner i Kraus.

157

1889. godine gradski magistrat u Osijeku povukao je također prve telefonske linije iz telefonske centrale smještene u Gradskoj kući na današnjem Trgu Ante Starčevića broj 7, a iste godine je uveo privremeni telefon na tada održanoj gospodarskoj izložbi u Osijeku, te stalnu telefonsku postaju u djevojačkoj školi. 1890. godine izdana je dozvola za izgradnju mreže dužine 4,6 kilometara i sa tri telefona Virovitičkoj županiji u Osijeku. Tek za godinu 1893. može se kazati da je zaista protekla u nastojanju oko uvođenja telefona u Osijeku. Glavni pokretač i animator toga pothvata, počevši od 1893.

postale su upravo osječke novine, a poglavito «Slavonische Presse» čije je uredništvo prednjačilo u tome, a u daljnjem razdoblju bilo je i stvarni nositelj aktivnosti na uvođenju telefonske mreže u Osijeku. Upornom propagandom i poticanjem budućih pretplatnika ove novine su se pretvorile u upornog i glavnog pokretača telefonizacije u Osijeku, a u tome su ustrajale gotovo pune dvije godine.

Početakom 1894. godine Osijek je konačno dobio ministarsko odobrenje o izgradnji državne telefonske mreže, a do ukapčanja prvih pretplatnika došlo je već u travnju 1894.

U broju 123 od 31. 5. 1894. «Slavonische Presse» objavile su i popis sviju 77 pretplatnika koji su toga dana ukopčani u telefonsku centralu. Taj popis može se smatrati našim prvim telefonskim imenikom koji, između ostalog, donekle pruža društvenu i gospodarsku sliku grada Osijeka toga vremena.

Osijek, najveći i najznačajniji grad Istočne Hrvatske, slavonska metropola, kao prometno i strateško križište kopnenih i vodenih putova u svakoj je epohi imao svoje posebite funkcije.

Poslije oslobođenja ispod turske vlasti 1687. godine izgradnjom moderne vojne tvrđave prvih desetljeća XVIII. stoljeća, postaje Osijek političko, upravno, gospodarsko i kulturno središte čitave Slavonije. Dijeli se na tri gradske jedinice: Gornji grad, Tvrđava i Donji grad, koji se do 1786. odvojeno razvijaju. Oslobodivši se otkupom neposredne zavisnosti od Dvorske komore u Beču proglašen je Osijek 1809. godine slobodnim i kraljevskim gradom.

U odnosu na koncentraciju industrije i kapitala Osijek je na kraju XIX. i prvih desetljeća XX. stoljeća jedno od najstarijih i industrijski najrazvijenijih središta Hrvatske.

Naročiti privredni napredak Osijek doživljava od 1853. godine kada je bila osnovana Trgovačko-obrtnička komora za Slavoniju. Osijek od toga vremena doživljava kontinuirani opći napredak. Podižu se nova poduzeća, otvaraju se novčani zavodi i brojne trgovačke radnje. Grad se čvrsto povezuje s bogatom poljoprivrednom okolicom, a tome značajno pridonosi razvoj prometa i komunikacija.

158

157 - 183 VDG JAHRBUCH 2007

Pored već razvijenog poštanskog i brzog javnog prometa u Osijeku se posljednjeg desetljeća XIX. stoljeća uvodi i telefonija. Prva telefonska veza uspostavljena je u Osijeku relativno brzo, svega jedanaest godina nakon ovoga značajnog izuma.

Prijenos govora na dotad neslućene udaljenosti, taj davni san čovječanstva, ostvaren je 14. veljače 1876. godine kada je Amerikanac, Alexander Graham Bell, "prisilio obično željezo da progovori ljudskim glasom". Tri mjeseca kasnije demonstrirao je svoj pronalazak pred American Academy of Art kao spravu posredstvom koje se može prenositi govor, a nazvao ju je – "telefon".

Presudan za širenje izvan Amerike bio je članak objavljen 6. listopada 1877. u časopisu "Scientific American" koji je pobudio zanimanje tadašnjeg ministra njemačkih pošta Heinricha v. Stephana.

Prema njegovom nalogu uprava njemačke pošte zatražila je od Bellovog da joj isporuči nekoliko oglednih primjeraka telefona, ali ih je još prije Bellovog odgovora dobila iz Engleske, gdje su pokusi s telefonom bili već započeli. Nakon kraćeg eksperimentiranja u okviru ministarstva, Njemačka je 5. studenoga 1877. kao prva europska zemlja uvela telefon u službeni i potom u javni promet. ¹H. v. Stephan je tom prilikom kazao, da će se "...taj dan pamtiti".²

U Austriji, unutar koje se tada nalazila Hrvatska, telefon je stigao preko Njemačke iste, 1877. godine. No, na novotarije vječno sumnjičava Austrija prepustila je sve pokušaje uvođenja telefona privatnim poduzetnicima. Zahvaljujući okolnostima da je članak iz "Scientific American" bio prenijet u lajpciški "Illustrierte Zeitung", austrijski inženjeri i tehničari imali su priliku potanko se upoznati s konstrukcijom i radom Bellovog telefona, pa su već 1877. mogli početi s pokusima. Prednjačio je bečki inženjer Franz Nissl (kasnije utemeljitelj još postojeće tvornice telekomunikacijskih uređaja), koji je već 20. studenoga 1877. pokusno uveo telefon u bečku visoku tehničku školu, da bi ga prikazao profesorskom zboru.³

159

VDG JAHRBUCH 2007 157 - 183

***Novine Scientific American
iz 1877. godine objavljuju vijest
o Bellovom telefonu***

¹Njemačku slijede: Francuska 1879, Švicarska 1880. Hundert Jahre..., str.58.

²E. Müller – Fischer i O. Braunus – Pachenius: Zeittafel zur Geschichte des Fernsprechers 1822 bis 1945. u "Archiv für deutsche Postgeschichte" Bonn, No. 1/1977, str 16 (dalje: AFDP)

³AFDP No. 1/1977, str. 74.

Službeni austrijski krugovi također su pratili razvoj telefonije u novom i starom svijetu, no time nisu dali snažnijeg poticaja privatnoj poduzetnosti koja bi prešla granice običnog eksperimentiranja.

Kudikamo više poduzetnosti pokazala je u tome Ugarska, koja je tu inicijativu prihvatila i svestrano potpomogla već 1880. Početkom te godine Ministarstvo javnih radnji i komunikacija izdalo je braći Ferencu i Tivadaru Puskas koncesiju za izgradnju gradske telefonske mreže u Budimpešti. Koncesija je izdana na rok od 25 godina, a protezala se i na garanciju prava prvenstva za izgradnju telefonske mreže i u drugim gradovima Ugarske. Kao osobito treba spomenuti da se braći Puskas za vrijeme izgradnje budimpeštanske mreže priključio kao suradnik već spomenuti bečki inženjer Franz Nissl.

Pojava telefona u Budimpešti bila je bez sumnje neposredan povod uvođenja prvog telefona u Zagrebu. Iste godine u kojoj budimpeštanski koncesionari

započinju izgradnju tamošnje mreže, Gradsko poglavarstvo grada Zagreba donijelo je odluku o izgradnji jedne službene telefonske linije kojom će biti povezani Građevni ured poglavarstva, što se nalazio u Ćirilometodskoj ulici u Gornjem gradu, i Vodovodna strojarnica u blizini današnjeg Zapadnog kolodvora. Dužina te telefonske linije bila je izračunata na oko 3,5 kilometara.⁴

Gotovo u isto vrijeme kad je Gradsko poglavarstvo u Zagrebu donijelo odluku o uvođenju telefona, u ožujku 1881. novine su objavile da je poglavarstvo u Varaždinu odlučilo, uz trošak od 1600 forinti, uvesti vatrogasni alarmni sustav, između vatrogasnog spremišta i osmatračnice na crkvenom zvoniku primjenom telefona. Novine su naročito istakle da je primjenom telefona u alarmnom sustavu broj požara u svijetu smanjen za 50 posto.⁵

Od 1884. godine počinju se javljati prvi privatni interesenti, mahom trgovci i privrednici, koji sve više traže dozvolu za izgradnju vlastitih linija u privatne svrhe. S druge pak strane austrijska telegrafaska uprava još uvijek se kolebala da telefon preuzme pod državnu eksploataciju, promatrajući i čekajući kakav će uspjeh polučiti u Beču osnovano privatno telefonsko društvo, kao kompanija za izgradnju telefonskih mreža. Austrijska telegrafaska uprava zadovoljila se pri tome proširenjem telegrafskog monopola na telefonski, čime je sebi osigurala pravo da u svako doba kompaniji oduzme odobrenje i preuzme uređaje koje je kompanija izgradila. Taj trenutak se brzo približavao, pošto su već prve statistike telefonskog prometa pokazivale da telefonija ima veliku budućnost i da će njeno iskorištavanje uskoro davati značajne prihode.⁶

Niti Ugarska nije u tome žurila i postupila je na način kao i Austrija, no po svemu sudeći ona je mnogo više poticala privatnu poduzetnost na tom polju. Naime, nakon izgradnje budimpeštanske mreže, u niz drugih gradova Ugarske prave se planovi, ili barem čuju glasovi o potrebi uvođenja telefona. Njihov odjek 160

157 - 183 VDG JAHRBUCH 2007

⁴Prema pisanju novosadske "Zastave" od 13.4.1880. i tamošnje Gradsko poglavarstvo pomišljalo je na uvođenje jedne telefonske linije između magistratske zgrade i vatrogasnog spremišta.

⁵"Narodne novine" broj 60 od 24. 3. 1881.

⁶ZFE, Wien No. 17, 18, 19 (1898, str. 205, 218, 228)

osjetio se 1884. i u Osijeku, drugom po veličini gradu Hrvatske. Te godine telegrafski službenik u Osijeku, Mirko Metelka, iz vlastite pobude izradio je plan uvođenja lokalne telefonske mreže, koju je, kako su to novine zabilježile, predložio "...gopodi koja se za tu stvar zanimaju". Prema Metelkinim proračunima troškovi izgradnje osječke mreže bili bi samo 3.500 forinti, a za pokriće ovih i održavanje mreže bilo bi dovoljno da se javi barem 20 pretplatnika.

Tko su bila gospoda kojima je Metelka izložio svoj plan i zašto ga nisu prihvatili nije poznato, no može se osnovano ustvrditi da je plan svakako predložio Gradskom magistratu i Trgovačkoj komori. Na žalost, osim novinske bilješke o njegovom prijedlogu o tome se ništa поблише ne zna, no s obzirom na kasnije vijesti o pokušajima uvođenja telefona u Osijeku može se s pravom zaključiti da Metelkin prijedlog nije naišao na razumijevanje.⁷

Početak 1883. godine privatna poduzetnost nekih Zagrepčana daje poticaj širenju telefonije u Hrvatskoj. Na sjednici od 5. travnja 1883. zagrebačka gradska općina udovoljila je molbi Gustava Pongraca da po stupovima njegovog vodovodnog i vatrogasnog telefona smije povući vlastitu "žicu". Za Pongračevim primjerom poveo se uskoro i veletrgovac E. F. Bothe.⁸

161

VDG JAHRBUCH 2007 157 - 183

Plan uvođenja

lokalne telefonske mreže

⁷Osnovano bi se moglo pretpostaviti da je Metelka kao brzojavni službenik na neki način doznao da se ministarstvo zanima za proširivanje telegrafske, a možda i za uvođenje telefonske mreže u Hrvatskoj, o čemu se govorilo u ministerijalnoj prepisci. Arhiv Hrvatske – Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, Odjel unutarnjih poslova br. 12.488 (2884, svez. 10-7. Dalje A.H.Zemalj. vlada – U.P.)

⁸H.A.Z. – Zapisnik sjednice od 8.10.1884, točka 7.

Primjer zagrebačke općine slijedila je i općina grada Osijeka. Gradsko poglavarstvo u Osijeku je 12. veljače 1885. preko Zemaljske vlade u Zagrebu zatražilo od ministarstva u Budimpešti dozvolu za povlačenje svoje vlastite telefonske linije, uz podržavanje prava izgradnje i uporabe telefona prema bilo kome drugome. Čini se da je taj molbi bio povod natječaja koji je ministarstvo, ne zna

se na čiji poticaj, raspisalo 10. siječnja 1885. radi podnošenja prijava za izgradnju lokalne telefonske linije u Osijeku. Taj natječaj prva je akcija državne uprave u vezi s telefonijom u Hrvatskoj, a karakteristično je da se ta akcija odnosila upravo na grad Osijek, a ne na Zagreb.

Ovdje treba spomenuti da u vrijeme kad je Gradsko poglavarstvo u Zagrebu odlučilo izgraditi svoju telefonsku liniju još nije postojao propis po kojemu bi se morala najprije zatražiti dozvola ministarstva. Taj propis donijet je istom 1881. kad je i Ugarska preuzela prve austrijske propise oko izgradnje i korištenja telefona, a koji su ostali na snazi sve do vremena kad je Ugarska donijela vlastite propise. Do izgradnje gradske telefonske mreže u Osijeku nije došlo, pošto se, kako se to vidi iz spisa iz nešto kasnijeg razdoblja, na natječaj nije prijavio niti jedan natjecatelj.

Ponovno raspisani natječaj za postavljanje telefonske mreže u Osijeku objavljen je 4. lipnja 1886. i na njega su se taj put prijavila dva natjecatelja: Antun Hellermann iz Temišvara i Tivadar Puskas iz Budimpešte. S obzirom da se prijavio i vlasnik budimpeštanske telefonske mreže moglo se očekivati da će taj put ipak konačno započeti izgradnja mreže u Osijeku.

U pismu koje je ministar uputio banu u srpnju 1886. godine navodi se da je prihvaćena ponuda Antuna Hellermann, pošto je on ponudio nižu telefonsku pristojbu.⁹ Zemaljska vlada uputila je na to uobičajeni upit suglasnosti Gradskog poglavarstva u Osijeku, no umjesto suglasnosti spomenuto je poglavarstvo postavilo protuupit. Zatražilo je da mu ministarstvo sasvim određeno odgovori na pitanje da li će izdavanje koncesije zadirati u pravo općine da ona mahom u svojoj režiji izgradi vlastitu telefonsku mrežu za službene potrebe, odnosno da li će koncesija zadirati u prava društva, korporacija i pojedinaca koji prema postojećim zakonskim propisima mogu, pod određenim uvjetima, postavljati svoje telefonske linije. Sudeći po toj prepisci moglo bi se pomišljati da Gradsko poglavarstvo u Osijeku nije u povodu tog ponovljenog natječaj polagalo mnogo nade u njegov uspjeh.¹⁰

162

157 - 183 VDG JAHRBUCH 2007

⁹U to vrijeme bio je banom Karoly Khuen – Hedervary (1883 – 1903), Reakcionarni magnat, mađarizator i gušitelj Hrvatske za račun Ugarske i austrijske dinstije.

¹⁰A.H. – Zemalj. Vlada – u.p. spis broj 33177 i 38003 iz 1886. u spisu broj 2724/1885, svez. 10-7. Godine 1886. u Austriji je puštena u promet prva međugradska telefonska linija između Beča i Brna u dužini od 150 kilometara. Pri tome bila su korištena dva telegrafška voda na kojima je obavljen prijenos primjenom Van Rysselberghovog sustava simultanog telegrafiranja i telefoniranja. Smatralo se, naime, da će taj sustav isključiti potrebu povlačenja dvožičnog telefonskog voda, no to se pokazalo pogrešnim, pa je međugradska linija iste godine, 1890., morala biti zamijenjena dvožičnim telefonskim vodom. Vidi: ZFE, Wien No. 17, 18, 19/1898. Iste godine obavljen je u Americi prvi pokus s tzv. Daljinskom telefonijom, koji je pokazao da je razgovjetnost prijena govora moguća do otprilike 170 kilometara. Na udaljenosti od 500 kilometara čuli su se samo zvukovi, dok se na udaljenosti od 1.000 kilometara nije ništa moglo čuti. Vidi: ETZ, Berlin No. 8/1886, str.332.

Iz pisama razmijenjenih između bana i ministarstva potkraj 1886. vidi se da je 18. studenoga 1886. Antunu Hellermannu bila izdana koncesija, prijepis koji se nalazi u sačuvanim spisima. Čini se da se grad Osijek bio ponadao da će na koncu ipak dobiti svoju mrežu, što bi se moglo prosuditi prema požurnici na ranije postavljeno pitanje općine o tome koji je od spomenuta dva natjecatelja prihvaćen kao bolji ponuđač. Ujedno je ponovljeno pitanje o zadiranju koncesije u prava trećih. U svezi tih pitanja ministarstvo je 6. listopada 1886. tj. već prije izdavanja koncesije Hellermannu, izvijestilo bana da ničija prava neće biti povrijeđena, štoviše da će koncesionar biti obvezan uz umjerenu naknadu, odnosno pristojbu, da svim pravnim osobama koja su to zatražila uredi telefonske postaje.

Ali, ni samo ministarstvo nije vjerovalo da će Hellermann početi izgradnju mreže. Vidi se to po tome što je ministar na kraju svoga pisma upućena banu otvoreno kazao da "...polag dosadašnje bezuspješnosti raspisanog natječaja jedva ima izgleda da će se u području grada Osijeka podignuti javna telefonska mreža, izuzem ako gradsko poglavarstvo ne bi odlučilo da će izdašnu podporu pružiti onomu koji podignuće izvesti želi".

Time je na neki način podizanje mreže prebačeno na općinu, a kako ona nije pokazivala volju da se upušta u prilično riskantna ulaganja, to je grad Osijek i kraj 1886. dočekao bez telefona.¹¹

U rujnu 1887. godine bio je ponovljen natječaj za izgradnju telefonske mreže u Osijek, s rokom podnošenja prijave do 21. rujna 1887. Nakon objave novinske

vijesti o raspisivanju tog natječaja, nije se o tome više spominjalo, pa se može zaključiti da su se još jednom obistinile već spomenute slutnje ministarstva o bezizglednosti raspisivanja tog natječaja. Međutim, Osijek je nakon Zagreba najznačajnije gradsko središte u Hrvatskoj, i ubrzo je poduzeo prve samostalne korake s ciljem da ne bi zaostao kako za Zagrebom, tako i drugim sličnim gradovima u Ugarskoj. Ugarska državna uprava nije još bila voljna pristupiti izgradnji javne telefonske mreže u Osijeku i stajala je i dalje na stanovištu da je za nju povoljnije ako telefoniju prepusti privatnoj inicijativi koncesionara ili pak općinskim upravama koje su bile primorane da za svoje uredske potrebe izgrađuju i svoje vlastite telefonske linije. Tako se zbilo i u Osijeku, gdje je gradski magistrat 1887. pristupio pripremama za izgradnju telefonskih linija kojima je gradsku vijećnicu u Tvrdi trebalo povezati s gradskim kućama u gornjem, donjem i novom osječkom gradu. Međutim i u Osijeku je, kao i u Zagrebu, privatna inicijativa pokazala više aktivnosti. U veljači 1887. je liječnik zemaljske bolnice dr. Ferdo Knopp zatražio dozvolu da o svom trošku izgradi telefonsku liniju od svoje kuće na početku Kapucinske ulice (današnja zgrada Državnog odvjetništva) i bolnice u Donjem gradu, gdje se i sada nalazi. Sačuvao se i nacrt trase ove linije iz koje se vidi da su troškovi izgradnje morali biti visoki, jer je bilo potrebo postaviti čak 48 što stupova, što zidnih nosača. Veza je uspostavljena pomoću Si Cu žice povučene po stupovima visine 6.9 i 12 metara i sa porculanskim izolatorima, a trasa se protezala

163
VDG JAHRBUCH 2007 157 - 183

// A.H. – Zemalj. Vlada – U.p. spis broj 52988/1896. u spisu 2724/1885, svez 10-7 i spis 36314/1886. u istom spisu.

duž ulica i parkova. Zbog neispunjavanja uvjeta iz dozvole dr. Ferdo Knopp je došao u spor s općinom, koja je radove obustavila, ali je linija ipak izgrađena što se vidi iz jednog spisa iz 1889. godine u kojem se Knopp spominje kao "posjednik privatnog telefona". Uz njega spominju se još četiri druga posjednika telefona: Hein, Sorger-Weissmayer, Reisner i Kraus.

I sam gradski magistrat naišao je na neočekivane poteškoće: u tijeku 1887. povukao je prve telefonske linije, no kako su prolazile preko zemljišnog vojnog erara, to ih je ovaj dao komisijski porušiti temeljem "Demolirung reversa" izdanog 17. svibnja 188. Kada je izgradnja linija zapravo započela nije moguće ustanoviti, ali se iz sačuvanih obračuna o isplati zidarskih i transportnih djelatnika, a tako i isplatama stanarine za Maksa Pomerina, telefonskog montera, vidi da su radovi morali otpočeti najkasnije u prvoj polovici siječnja 1888. Da su pak bili završeni kasnije u studenom iste godine razabire se iz izvješća općinskog nadzornika Franza Wolfscnitza, koji 29. studenoga te godine izvješćuje magistrat o telefonskoj centrali u Gradskoj kući na današnjem Trgu Ante Starčevića broj 7, čiji loš smještaj otežava telefonsku manipulaciju.

Linijski materijal i telefonski uređaji nabavljeni su od firme H. W. Adler & Comp. iz Beča za 740 forinti i 10 novčića, a radove je izvela firma Deckert i Homolka, također iz Beča za predračunsku svotu od 1.200 forinti. Ove narudžbe su učestale nakon što je magistrat u travnju 1889. pristupio izmještanju i produženju telefonskih linija zbog preseljenja nekih gradskih ureda u nove prostore. Izvedbeni je nacrt ovih preinaka sačuvan i predstavlja prvi do danas pronađen cjeloviti prikaz jedne općinske telefonske mreže u Hrvatskoj.

Treba svakako spomenuti da je gradski magistrat nastojao u svoje linije

ukopčati i neke druge privremene i stalne telefonske postaje, pa je u kolovozu 1889. uveo privremeni telefon na tada održanoj gospodarskoj izložbi, a u listopadu iste godine i stalni u višoj djevojačkoj školi. Time je telefonska mreža osječkog gradskog magistrata počela poprimati karakter javne mreže, što je došlo naročito do izražaja kada je ministarstvo odobrilo da se u ovu mrežu ukopčaju županijska i kotarska oblast, tj. Državne upravne institucije. U spisima o ovom ukapčanju spominje se i 164

157 - 183 VDG JAHRBUCH 2007

***Molba dr. Ferde Knoppa
iz 1886. godine***

Antun Gutzmirtl, gradski stražar, koji je vršio manje popravke na telefonskim linijama, dok se za veće magistrat vjerojatno obraćao državnom telefonskom uredu u Osijeku. Ostaje otvorenim pitanje da li je i kada magistrat grada Osijeka dobio tzv. Privremeno odobrenje za izgradnju telefonskih postrojenja, a to s razlogom što se iz sačuvane definitivne dozvolbene isprave ugarskog ministarstva vidi da je ova magistratu podijeljena tek 15. ožujka 1892. i to s retroaktivnim djelovanjem od 13. rujna 1891., što s obzirom na podatke iz naprijed spomenutih računa neće biti točne jer iz ovih proizlazi da se to zbilo već krajem 1888. ili najkasnije početkom 1891. godine.

Kako bilo, može se kazati da je općinska mreža u Osijeku do časa izdavanja definitivne dozvole znatno uznapredovala. U ovoj dozvoli naime spominje se čak četrnaest telefonskih postaja u užem području grada i jedna u širem području. Evo tih postaja:

Gornjogradska varoška kuća

Donjogradska varoška kuća

Novogradska varoška kuća

Varoška bolnica

Županijska zgrada

Vatrogasno spremište

Porezni ured

Kazalište

Kolodvor

Zapovjednik vatrogasnog društva

Klaonica

Živodernica

Kolera baraka

Dravska mitnica

Retfala

Posebno treba spomenuti da je dozvoli bila priložena i shema gradskih telefonskih veza, iz koje se točno vidi kuda su telefonske veze bile povučene.

Dužina im je iznosila 16,2 kilometra.¹²

Godina 1889. protekla je u znaku donošenja zamašitih planova telefonizacije i u Austriji i u Ugarskoj. Ta aktivnost praćena je i zabilježena i u Hrvatskoj, što ukazuje da je postojala stalno prisutna nada političkih, društvenih i gospodarskih čimbenika u Zagrebu i Hrvatskoj uopće, da će austrijska i ugarska telefonska politika konačno u širem obimu obuhvatiti i naše, između Austrije i Ugarske podijeljene krajeve i da će time prestati njihovo zapostavljanje u okvirima prometne politike.

165

VDG JAHRBUCH 2007 157 - 183

¹²"Narodne novine" broj 180 od 9.8.1887. Faksimil spisa o izgradnji općinskih telefonskih linija nalazi se u arhivu PTT muzeja u Zagrebu.

Što se sve u Hrvatskoj u tijeku narednih godina poduzimalo na polju širenja telefonije teško je, zbog pomanjkanja službenih spisa i posve informativnog pisanja novina, danas rekonstruirati.

Za spomenuti je podatak iz kojeg je vidljivo da je u Vukovaru 1890. godine privatni poduzetnik Armin Koller dobio

dozvolu da postavi kućnu telefonsku vezu dužine 65 metara, sa dva telefonska aparata. To se može smatrati prvom kratkom linijom unutar jedne zgrade, pošto su sve prijašnje dozvole glasile na izgradnju linija između više zgrada i imanja.

U istoj godini izdana je i dozvola za izgradnju mreže dužine 4,6 kilometara i sa tri telefona Virovitičkoj županiji u Osijeku. Zbog toga što u službenom glasilu ministarstva nisu dati pobliži podaci, pa niti spomenut dan puštanja u promet te u službene svrhe uvedene linije, kao dan početka njezinog korištenja treba uzeti 26. ožujka 1890., tj. dan kada je dozvola izdana.¹³

Događaji su se u Slavoniji počeli nešto brže odvijati, pošto su kratko vrijeme nakon toga ondje izgrađene još dvije telefonske linije: jednu od ovih je na temelju dozvole od 1. srpnja 1890. izvela uprava vicilane privatne željeznice na potezu Viljevo – Kapelna u dužini od 3,5 kilometara, na koju je bilo ukopčano šest telefona,¹⁴ a druga na osnovi dozvole od 9. kolovoza 1890. izvela je Marijana Norman – Ehrenfels na svom valpovačkom posjedu, u dužini od 840 metara sa pet telefona. Iza smrti spomenute njezini su nasljednici bili 1892. pozvani da podnesu molbu za izdavanje tzv. Definitivne dozvole za izgradnju i držanje privatne telefonske linije. Iz spisa koji su se o tome sačuvali saznajemo po prvi puta nešto i o telefonskim uređajima onoga vremena: nasljednici spomenute su naime svojoj molbi priložili i slike telefonskih aparata i centrala koje su koristili na svojim posjedima. Na slikama ovih postrojenja nema doduše oznaka proizvođača, no već po samom vanjskom izgledu moglo bi se zaključiti da se radilo o proizvodima tvornice Deckert – Homolka.

166

157 - 183 VDG JAHRBUCH 2007

***Dopis Kraljevskog poštanskog i
brzobjavnog ravnateljstva u
Zagrebu nasljednicima grofice
Marijane Norman u Valpovu,
1892. godine***

¹³Sbornik PT naredaba, broj 42/1890, str. 298.

¹⁴Sbornik PT naredaba, broj 47/1890, str. 335

Do nešto bržeg napredovanja telefonije u Austro – Ugarskoj i u svijetu, pa prema tome i u Hrvatskoj, došlo je u godini 1891. Austrija je u to vrijeme započela procjenu privatnih telefonskih mreža, a zanimala se i za dobit koju su ostvarili koncesionari, u prvom redu velike kompanije.

U Ugarskoj, u kojoj je privatna telefonija bila manjih razmjera, takva akcija nije otvoreno provedena, ali se po raznim znacima može zaključiti da su i tamo bile započete neke pripreme oko oduzimanja koncesija, vjerojatno zato da bi se to provelo istovremeno kad i u Austriji.

Da bi se lakše i preglednije mogao pratiti postupni razvitak telefonije u Hrvatskoj do, tako reći, prijelomne 1894. godine, tj. do godine u kojoj je Austro – Ugarska provela podržavanje cjelokupnih do tada postojećih privatnih telefonskih uređaja, potrebno je svakako osvrnuti se na neke podatke o njenom razvoju u oba dijela potarhije. Podaci o tome otkrivaju nam politiku koja se s jedne i druge strane vodila prema Hrvatskoj. S malim i beznačajnim mjestima u Ugarskoj postupali su u prometu i komunikacijama mnogo bolje nego s većim mjestima u Hrvatskoj, na primjer Zagrebom i Osijekom, pa čak i favoriziranom Rjekom.

Unatoč obećanjima da će veći gradovi u Hrvatskoj biti ukopčani u državne telefonske mreže do 1898. godine, državna telefonija je sa svojim tu i tamo izgrađenim pokusnim gradskim mrežama znatno zaostajala za privatnom. Osobni interesi, u prvom redu gospodarski, bili su povodom da nitko od privatnika, koji su

Telefonskih aparati i centrala koji su se koristili

bili toliko dobrostojeći da mogu podnijeti troškove izgradnje vlastite linije, nije želio čekati dok se ministrova obećanja ispune. To je u osnovi bilo vrlo pozitivno, jer da privatna telefonija nije u tijeku deset godina pokazala i dokazala svoju nužnost i ekonomsku opravdanost, država bi vjerojatno još s većim zakašnjenjem počela podržavljivati telefoniju.

Kao dokaz može poslužiti izgradnja mreža u Slavoniji, ekonomski najrazvijenijem dijelu Hrvatske u to vrijeme. Privatna željeznica vlasnika dobra Belišće, Guttmanna, izgradila je i 3. rujna 1891. pustila u promet liniju dugu čak 38,6 kilometara sa devet telefonskih postaja, koja je povezivala Belišće, Viljevo i Kepelnu.

Iduće godine ravnateljstvo veleposjeda Donji Miholjac dobilo je dozvolu za izgradnju linije Donji Miholjac – Martinci – Gajinci – Moslavina – Viljevo – Gložde – Krunoslavjevci – Kučanci – Krivojevci – Radostani u dužini od 61,2 kilometra čak sa šesnaest telefonskih postaja. Ta skoro 100 kilometara dugačka mreža gotovo je premašivala sve ostale državne i privatne mreže u Hrvatskoj.¹⁵

Godina 1892. bila je općenito godina naglog razvoja telefonije u svijetu i u Austro – Ugarskoj, a u odgovarajućim razmjerima i u Hrvatskoj.

U Osijeku, koji je uzaludno čekao da država počne izgradnju državne javne lokalne mreže, pojavio se još jedan privatnik koji je izveo vlastitu telefonsku

168

157 - 183 VDG JAHRBUCH 2007

Prvi oglasi o prodaji i postavljanju telefona, 1893. godine

¹⁵Sbornik PT naredaba broj 57/1891, str. 385 i broj 1/1893, str. 7. Neki nazivi mjesta krivo su navedeni, a neka od navedenih mjesta su vremenom izmijenila nazive.

instalaciju u dužini od samo 368 metara

sa dva telefonska aparata. Bila je to tvrtka Sons i Deitinger, koja je za postavljanje linije dobila koncesiju 15. lipnja 1892.¹⁶

Za godinu 1893. može se kazati da je protekla u nastojanju oko uvođenja telefona u Osijeku. O tome su i osječke i zagrebačke novine toliko pisale i objavile toliko mnoštvo podataka, da se gotovo skromno bilježenje podataka o nešto kasnijem uvođenju telefona u Zagrebu ne može uopće usporediti.

Osnovni razlog tome treba svakako tražiti u činjenici da se Osijek vrlo dugo uzaludno borio da se u gradu podigne makar i privatna, koncesionirana telefonska mreža javnog prometa. Drugi ništa manje važan razlog leži u tome što su glavni pokretač i animator toga pothvata, počevši od 1893. postale upravo osječke novine, a poglavito "Slavonische Presse" čije je uredništvo prednjačilo u tome, a u daljem periodu bilo stvarni nositelj aktivnosti na uvođenju telefonske mreže u Osijeku.

"Slavonische Presse" bio je politički list čiji je vlasnik, izdavač, tiskar i odgovorni urednik bio Osječanin Carl Dragutin Laubner, koji je nakon stručnog usavršavanja u Njemačkoj i Austriji, te rada u zagrebačkim tiskarama, otvorio u Osijeku tiskaru u Kapucinskoj ulici 6 (gdje se sada nalazi Slavonska banka), te od 1. listopada 1885. godine započeo s izdavanjem "Slavonische Presse". Iako se vodio kao glavni urednik, sam Laubner nije pisao. Prvi mu je urednik bio Victor Hahn, a 1889. godine za glavnog urednika dolazi Carl M. Benda, koji je svojim imenom doista obilježio izlaženje "Slavonische Presse" puna tri desetljeća. Rođen

1856. godine u Moravskoj, u njemačkoj obitelji, radio je u Beču i potom do kraja života u Osijeku. Na žalost, jedno od prvih i najznačajnijih novinarskih pera našega grada skončalo je u gradskoj ubožnici. Za nedjeljna izdanja redovito je pisao "Spaziergänge" (Šetnje gradom). U njima je na humorističan način prezentirao svoja zapažanja o gradskoj svakodnevnici i kulturnom događanju. Pored prigodničkih, ozbiljnih napisa uz vjerske blagdane daleko je više satiričnih osvrti na određene anomalije u društvenom životu.

169

VDG JAHRBUCH 2007 157 - 183

Dragutin Laubner,

vlasnik

Tiskare D. Laubner

Zgrada Laubnerove tiskare gdje se

tiskao list Slavonische Presse

¹⁶Sbornik PT naredaba broj 52/1892, str. 428.

U početku je "Slavonische Presse" izlazio tri puta tjedno, do 1893. godine, kada postaje dnevnik. Više od tri desetljeća izlaženja jednog lista nesumnjivo govori o kvaliteti novina koje doista postaju slavonski tisak. Iako je lokalni karakter ovih novina bio izražen, oblikom i tekstovima "Slavonische Presse" bile su suvremene novine, s izrazitim osjećajem za pravu vijest. Za Prvoga svjetskog rata sve su osječke novine donosile posebna izdanja, "Slavonische Presse" prednjačio je brzinom izlaženja svog "Extra Ausgaben", pojavljujući se tek nekoliko sati nakon važnog događaja.

Preživjevi Hrvatsko – ugarsku nagodbu, aneksiju Bosne i Hercegovine, vladavinu Khuena Hedervariya, te stvaranje Kraljevine SHS, "Slavonische Presse" na svojim je stranicama zabilježio značajno razdoblje prošlosti Osijeka. Iako pisan na njemačkom jeziku brojni su članci u kojima se osjeća izrazito hrvatski karakter, posebno kod opisa pojedinih kulturnih događaja u Osijeku, te u čestim prijevodima hrvatskih pjesama . Srpnja 1920. Carl Benda prelazi u uredništvo "Die Drau". Kratko vrijeme "Slavonische Presse" će uređivati Stjepan Freunheim, koji će zbog svog britkog pisanja steći mnoge neprijatelje. Od 1. 3. 1920. list se tiska na jednom arku i postaje tjednik, te se gasi 16. 10. 1921. godine s brojem 226.¹⁷

Upornom propagandom i poticanjem budućih pretplatnika "Slavonische Presse" su se pretvorile u upornog i glavnog pokretača telefonizacije u Osijeku, a u tome su ustrajale gotovo pune dvije godine.

Prvu vijest o pokretanju akcije, koja je zbog bezuspješnih natječaja bila gotovo posve zamrla, objavile su novine 25. 1. 1893. u podužem članku, kojim su Osječani bili obaviješteni da poštansko – brzojavni ured u Osijeku planira izgradnju lokalne mreže, ukoliko se prijavi najmanje 25 pretplatnika.¹⁸ Tu vijest prenijele su također i zagrebačke novine.¹⁹

"Konačno i naš grad – pisalo je tom prilikom u "Slavonische Presse" - postat će dionikom blagotvornih suvremenih tekovina kulture. Telefon je za komunikacije od najvećeg značenja, a korist od ovoga može ocijeniti samo onaj koji ga posjeduje..." U nakani da Osječane ponuka da se u što većem broju prijave kao

170

157 - 183 VDG JAHRBUCH 2007

Novine

Slavonische Presse

Carl M. Benda, novinar

i dugogodišnji urednik

lista Slavonische Presse

¹⁷MARINA VINAJ: "Povijest osječkih novina 1848.-1945.", Osijek, 1998., str. 22

¹⁸"Slavonische Presse" No. 11 od 24. 1. 1893.

¹⁹"Agrarzeitung" No. 20 od 25. 1. 1893.

pretplatnici, u spomenutom se članku naširoko opisuju prednosti uspostavljanja poslovnih i osobnih veza bez korištenja prometnih sredstava, koja su u Osijeku, zbog udaljenosti gradskih četvrti, ne samo skupa nego i spora. Osvrćući se pak na zaista najmanji predloženi broj od 25 pretplatnika, uredništvo je naglasilo kako "...sa svoga stajališta smatra upravo smiješnom pomisao da se između firmi i privatnika u gradu neće naći toliki broj interesenata". U svom nastojanju da temeljito obavijesti i zainteresira sugrađane, uredništvo novina objavilo je opširno i sve uvjete pod kojima se može postati pretplatnikom i korisnikom telefona. Evo tih uvjeta, za koje saznajemo zahvaljujući iscrpnosti novinskih obavijesti:

- pretplatnicima mogu postati kako pojedini građani, tako i firme i ustanove;
- pretplata se plaća na rok od godinu dana, što znači da se ima platiti i onda kada pretplatnik otpadne u tijeku godine;
- godišnja pretplata plaća se u četverogodišnjim obrocima, a ukoliko telefon ne bi prije isteka posljednjeg kvartala bio otkazan, pretplata se produžava na slijedeću godinu;
- pretplata iznosi 6 forinti mjesečno, pod uvjetom da pretplatnik nije udaljen od centrale više od 2 kilometra, a u protivnom se za svaki dalji kilometar plaća još 1 forinta;
- općinske, državne i druge javne ustanove uživaju povlasticu u pretplati od 50%;
- gostionice, hoteli, kavane i drugi javni lokali plaćaju dvostruku pretplatu:
- održavanje linija i uređaja pada na teret države, dok se preseljenje telefona u druge prostorije obavlja na teret pretplatnika;
- dužnost plaćanja pretplate počinje danom ukopčanja pretplatnika u telefonsku centralu".

Obznanivši tako uvjete pod kojima se može postati pretplatnikom – koji kako se vidi nisu bili baš mnogo stimulativni – novine su upozorile da će prijave ili "pristupne izjave" primati Telegrafski ured u Osijeku, čim bude preseljen u prostorije hotela "Lovački rog" (zgrada u Ulici Hrvatske Republike, gdje se nalazi "Volksbanka"), koji se sada za njegove potrebe preuređuje, a što se očekuje da će biti dovršeno 1.4.1893.

Uviđajući da su pretplatni uvjeti prilično nepovoljni, uredništvo je na kraju članka upozorilo čitaoce, da je odmah došlo u vezu s vodećim tvrtkama u gradu i da su ove "...bez iznimke izrazile mišljenje da je pretplata od 6 forinti mjesečno previsoko odmjerena, pa se stoga nije u Osijeku mogla naći ni jedna koja bi bila voljna da tu pretplatu plaća".

Trgovačko – obrtnička komora u Osijeku, kojoj su prednosti telefonskog komuniciranja bile dobro poznate, no koja je uvidjela da pod uvjetom tako visoke pretplate neće doći do prijave dovoljnog broja pretplatnika, odlučila je pokušati naći sporazumno rješenje. Na sjednici komore odlučeno je da se Ravnateljstvu

171
VDG JAHRBUCH 2007 157 - 183

pošta i brzojava u Zagrebu uputi predstavka s prijedlogom da se pretplata od šest snizi na četiri forinte mjesečno.

Pod pretpostavkom da će ta predstavka biti prihvaćena, uredništvo novina odmah je počelo skupljati pristupne izjave. Dakako, uredništvo se prijavilo kao pretplatnik broj 1. Osim ovoga prijavilo se još osamnaest mogućih pretplatnika, što pokazuje da su Osječani još bili kolebljivi. Sve prijavljene pretplatnike novine su poimenično, odnosno po nazivu tvrtke, navele, da bi na taj način ponukale i druge da se prijave.²⁰

Na sjednici komore od 29.1.1893. ponovno se raspravljalo o predstavi. Taj put odlučeno je da se ona dostavi Ravnateljstvu u Zagrebu i ministru Lukacsu u Budimpešti, s tim da je traženje bilo preoblikovano: predlagalo se naime da se pretplata snizi na četiri forinte ukoliko bi se prijavilo 50 pretplatnika, tj. dvostruko

više nego što se tražilo.²¹

Premda je rješenje osječke telefonske mreže visjelo u zraku, već su neki državni organi počeli donositi načelne odluke o dozvoli ukopčavanja njihovih područnih ureda u buduću mrežu. Tako je županijska oblast odobrila da se može uvesti Gradsko poglavarstvo, dok je uprava državnih željeznica to isto odobrila željezničkoj postaji. Osobito je naglašeno da je i policijski komesar Šešin dobio odobrenje nadležnih da svoj ured spoji telefonski s telegrafskim uredom, Trgovačko – obrtničkom komorom i dakako, s uredništvom novina.²² Dva mjeseca kasnije, na sjednici komore od 13. 3. iste godine, pročitana je odgovor na predstavku koji je stigao od Ravnateljstva pošte i brzjava iz Zagreba, u kojemu se govori o skorom početku izgradnje osječke mreže i priopćuje da je predstavka (koju je sastavio Carl Laubner, inače urednik spomenutih novina) upućena s preporukom u Budimpeštu.²³

U uvodniku, koji su novine objavile nekoliko dana poslije, priopćeno je da je ministar Lukacs svojom naredbom od 7.3.1893. snizio, počevši od 1. 4. , tarifu na pet forinti, a za javne ugostiteljske radnje na sedam i pol forinti.

Premda traženo sniženje nije bilo postignuto, uredništvo je pozvalo sve one koji su se ranije predbilježili da unatoč tome podnesu svoje formalne prijave e da bi "...naš grad tako postao sudionikom blagodatnih telefonskih veza" i pri tome istaklo da "...ne vjeruje da će se među dosad prijavljenih pedeset pretplatnika naći jedan koji će odustati...pošto se radi o najvećem dostignuću stoljeća koje uskoro ističe".²⁴ Otada gotovo i nije bilo dana da osječke novine nisu naširoko pisale o budućoj telefonskoj mreži u gradu. Ponovno su 20. 4. 1893. objavile uvjete pod kojima se može postati pretplatnikom ističući pri tome da se pristupne izjave mogu nabaviti i 172

157 - 183 VDG JAHRBUCH 2007

²⁰"Slavonische Presse" No. 11. od 24.1. 1893.

²¹"Slavonische Presse" No. 13. od 29.1. 1893. , "Slavonische Presse" No. 21 od 19. 2. 1893.

²²"Slavonische Presse" No. 22 od 19. 2. 1893.

²³"Slavonische Presse" No. 31 od 13. 3. 1893.

²⁴"Slavonische Presse" No. 34 od 19. 3. 1893.

u Trgovačko – obrtničkoj komori.²⁵ To je bilo čak treće mjesto na kojem se mogao vršiti upis, pa se i po tome vidi kakva se agitacija za upis razvila. Ali iz popisa koji su novine ponovno objavile moglo se vidjeti da se na njemu više ne nalaze neki u prijašnjem popisu spomenuti kandidati. Njihovo kolebanje prema tome i dalje je trajalo, što začuđuje a obzirom na to da se u Zagrebu, uz višu pretplatu, već u trenutku otvaranja telefonske centrale prijavilo 45 pretplatnika. Do 23. 4. te godine prijavilo se ukupno 35 pretplatnika, koji su popunili i potpisali pristupne izjave.

Među njima nalazilo se i Gradsko poglavarstvo u Osijeku, kao kandidat za četiri telefonska priključka (Tvrđa, gradska vrtlarnica, gornjogradsko i donjogradsko vatrogasno dobrovoljno društvo). Taj podatak vrlo je važan zato što se po tome može utvrditi da Gradsko poglavarstvo u Osijeku nije raspolagalo vlastitom telefonskom mrežom, kakvu je za svoje potrebe izgradilo poglavarstvo u Zagrebu. Značajan za ocjenjivanje našeg ekonomskog i društvenog stanja u Osijeku toga vremena je podatak, da se među prijavljenim građanima i tvrtkama ne nalazi ni jedan naš domaći čovjek ili tvrtka.²⁶ Tek u jednom slijedećem popisu, na kojem su nabrojana 44 kandidata za telefon spominje se među ovima i jedno naše ime i prezime.²⁷

Redakcija "Slavonische Presse" smatrala je stvar telefonije u Osijeku toliko i svojom vlastitom brigom, da je ponekad objavljivala prijavu čak i jednog jedinog novog kandidata. Potkraj travnja 1893. redakcija je mogla objaviti da upis napreduje i da su do tada pribilježena 56 kandidata.²⁸

Pri kraju svibnja 1893. novine su konačno mogle objaviti da se s pripremama za izgradnju mreže najozbiljnije počinje, pošto je 24.5.1893. u Osijek stigao Petar Zorić, telegrafski gradovođa Ravnateljstva pošta i brzjava u Zagrebu, s nalogom da obavi pripreme radove. Redakcija novina nije propustila napomenuti da je Zorić dugo s njom raspravljao o prikupljenim prijavama i o rasporedu telefonskih postaja po gradu. Zorić je ostao u Osijeku pet dana i za to vrijeme došao u dodir s budućim pretplatnicima.²⁹ Što više došao je u vezu s Vilmosom Gutmannom, vlasnikom šumskog dobra u Belišću, koji je postavio zahtjev da se i njegov i posjed grofice Norman istovremeno povežu s državnom telefonskom vezom u Osijeku, i to

na njegov vlastiti trošak. Pri tome je istakao da je ovaj zahtjev već dostavljen nadležnom ministarstvu.³⁰ Uzme li se u obzir udaljenost Belišća i Valpova od Osijeka, pothvat privatnih posjednika može se smatrati gotovo jednakim izgradnji mreže u Osijeku.

Dva mjeseca kasnije u Osijek je stigao i tajnik ministarstva, nadinženjer Paul Balla, koji je sa Zorićem kao budućim građovodom, nadinženjerom Pogorelcem iz 173

VDG JAHRBUCH 2007 157 - 183

²⁵ "Slavonische Presse" No. 47 od 20. 4. 1893.

²⁶ "Slavonische Presse" No. 48 od 23. 4. 1893.

²⁷ "Slavonische Presse" No. 49 od 25. 4. 1893. Također No. 53 od 4. 5. 1893.

²⁸ "Slavonische Presse" No. 50 od 27. 4. 1893. Zahvaljujući pisanju tih novina danas je moguće rekonstruirati prvi telefonski imenik osječke telefonske centrale.

²⁹ "Slavonische Presse" No. 61 od 25. 5. 1893.

³⁰ O tome su pisale i zagrebačke novine, vidi "Agramer Zeitung" No. 120

Osijeka, upraviteljem osječke pošte Rosenkranzom, gradskim inženjerom Otokarom Kraljem, gradskim senatorom Stumpfom i policijskim komesarom Šešinom komisijski obišao buduću trasu osječkog telefona.³¹

Naknadno su u komisiju primljeni nadkontrolor Wilhelm Wurzler i inženjer Graf iz zagrebačkog ravnateljstva p.b. Komisija je završila radom 25. 7. 1893. zaključivši da se u gradu povuče 30, a do Retfale šest linija s tim da se s radovima otpočne u kolovozu iste godine.³² Pri tome se zbio pomalo neobičan događaj: gradski zastupnici, izuzev jedino gradonačelnika Zellingera, izjasnili su se protiv odluke da se Retfala spoji telefonski s Osijekom.

Gradonačelnik je protiv odluke uložio žalbu na kotarsku oblast, koja je poništila odluku općine i naredila da se Retfala uključi u gradsku mrežu.³³

Premda je sve izgledalo gotovo i odlučeno, nade o početku radova nisu se ostvarile. Protekao je čitav kolovoz, a da se nije ništa učinilo. Uredništvo novina, koje se smatralo predvodnikom čitave akcije, odmah je u tome uočilo neku podvalu, odnosno prijevaru. To je jasno izrazilo u članku objavljenom već 19. 9. 1893., u kojemu je, ne bez ogorčenja, izrazilo svoje mišljenje da je plan izgradnje telefonske mreže u Osijeku zapeo negdje u Zagrebu ili Budimpešti u nekoj birokratskoj ladici – štoviše da postoji bojazan da je "...pao u vodu, pošto se od telefona obećanog u lipnju ništa više ne čuje, a još manje vidi", a očekivalo se da će biti dovršen u rujnu. Razočarano uredništvo krenulo je na to putem kojim se već ranije uputilo zagrebačko novinstvo: došlo je do napada na ugarsko ministarstvo koje je omogućilo da mnoga daleko manje značajna mjesta u Ugarskoj dobiju svoje telefonske mreže, dok se u "...Pepeljugi Osijeku ništa o telefonu ne čuje". Pri tome se ukazivalo kako se u Osijeku javilo tri puta više pretplatnika nego što je bilo zatraženo, te da stoga ne postoji razlog – osim onog već ustanovljenog, da se stvari koje se tiču naših krajeva otežu u nedogled. Uredništvo je pozivalo da se izvedbu telefona trgne iz ljetnog sna, kako se ne bi ispunila bojazan da se u nastupajućoj zimi zamrzne.³⁴

Početkom 1894. godine Osijek je konačno dobio ministarsko odobrenje o izgradnji državne telefonske mreže. Radove je trebalo započeti "čim popusti hladnoća".³⁵ Već nekoliko dana nakon toga novine su objavile da su iz Zagreba 174

157 - 183 VDG JAHRBUCH 2007

³¹ "Slavonische Presse" No. 86 od 25. 7. 1893.

³² "Slavonische Presse" No. 87 od 25. 7. 1893.

³³ "Slavonische Presse" No. 89 od 30. 7. 1893.

³⁴ "Slavonische Presse" No. 139 od 19. 11. 1893.

³⁵ "Narodne novine" broj 297 od 29. 12. 1893. U Austriji je 1894. izvršen otkup zadnjih 11 privatnih telefonskih mreža. Posljednja je otkupljena gradska mreža u Beču uz naknadu akcionarskom društvu za svotu od četiri milijuna forinti. Vidi Elektrotechnik und Maschinenbau, Wien 9/ 1958. str. 314. O otkupu mreža u Ugarskoj ne raspolazemo podacima. Potkraj 1894. Austrija već raspolaze sa 104 državnih lokalnih mreža. PTT Verordnungsblatt 7/1895, str. 26. Nakon otkupa, tj. podržavljanja i monopolizacije telefonskog prometa u Bečkom ministarstvu trgovine, osnovan je odsjek za PTT promet, na čelu s generalnim direktorom. Zračni vodovi poboljšani su primjenom Hughesovog duplex – sustava. Već tada je najavljena izgradnja telefonske Linije Beč-Trst-Pazin-Pula-Zadar duga oko 1.000 kilometra, od čega bi 155 kilometara otpalo na podmorski kabel Pula-Zadar. ZFE, Wien 1/1895, str. 1. Zapravo na toj trasi položen je telegrafski kabel, dok je telefonski kabel položen tek mnogo kasnije.

stige prve količine telefonskih aparata, a do gradnje mreže i ukopčavanja pretplatničkih telefona doći će već u ožujku 1894.³⁶ Radilo se očito ubrzano, jer su novine već 17. veljače 1894. izvijestile kako je stiglo 30 sanduka s telefonskim aparatima i dva vagona telefonske žice, što je sve skupa bilo teško 22 metrička

centa. Objavljeno je da će gradnjom upravljati Petar Zorić, koji će stići u Osijek čim dovrši postavljanje telefonske mreže u Zemunu, koja se upravo izgrađuje. Čini se da to nije bilo pravo uredništvu novina, koje nije moglo a da ne primijeti: "...kao što vidimo, Zemun ima prednost pred glavnim gradom... –Slavonije".³⁷

Petar Zorić stigao je konačno u Osijek 10. ožujka 1894., dovевši sa sobom dvadeset radnika Ličana, i odmah počeo radove obećavši da će ih u roku od dva mjeseca potpuno dovršiti. Nešto ranije Gradsko poglavarstvo dostavilo je raspis svima vlasnicima kuća na koje je trebalo postaviti nosače telefonskih vodova i upozorilo ih da su prema zakonu dužni omogućiti njihovo postavljanje, što će biti izvedeno uz najveću pažnju, uz priznanje prava na naknadu svake moguće pretrpljene štete.

Novine su na osnovi popisa Gradskog poglavarstva objavile ulice i kuće na kojima će biti postavljeni nosači, pa se tako novinama ima zahvaliti da je danas moguće u pojedinosti rekonstruirati liniju prve telefonske mreže u Osijeku.³⁸ Do ukopčavanja prvih pretplatnika došlo je već u travnju 1894., pa se smatralo da će radovi biti dovršeni već za tjedan dana, a svečano otvorenje telefonske centrale i prometa očekivalo se negdje oko 15. 5. iste godine. Novine koje su objavile tu vijest istovremeno su oglašavale nekakav telefonski pult (policu) koju je izradio inž. Fassel, a koja se može postaviti uz telefon (zidni) za pravljenje zabilješki u toku razgovora. Osim praktičnosti i elegantnog oblika, novine su isticale da je jeftin, jer cijena mu je samo dva forinta i 50 novčića.³⁹

Vijesti o tome kako završavaju radovi na telefonu u Osijeku bile su povodom odluci veleposjednika Belja, u vlasništvu nadvojvode Albrechta, da Belje

175
VDG JAHRBUCH 2007 157 - 183

³⁶"Slavonische Presse" No. 38 od 16.2.1894.

³⁷"Slavonische Presse" No. 39 od 17.2.1894.

³⁸Evo tog popisa na osnovi kojega bi se mogla rekonstruirati potpuna osječka telefonska mreža, pod uvjetom poznavanja ondašnjih i današnjih naziva predjela, ulica i trgova grada Osijeka. Zbog toga donosimo popis u originalu:

a) In der Oberstadt, Comitatsgasse: Nr. 1,2,4,5,9,15,18,22,30,36,44 und der israelitische Tempel. Auf dem Hauptplatze die Besitzer der Hauser Nr. 3,11, und 13; in der Kapuzinergasse die Besitzer der Hauser Nr. 1, 7, 15, 21, 28, 31, 37, 40, 42, 43, 55, 59 und 65; in der Dessathygasse die Besitzer der Hauser Nr. 18, 24, 30, 34, 42, 44, 48, 52, und 54. Ferner die Besitzer folgender unnumerirter Hauser und zwar: Vybiral, Sallopek, "Union" - Dampfmuhle und Gasanstalt.

b) In der Festung, Hauptgasse: die Besitzer der Hauser Nr. 31, 26, 24, und 22, und in der Postgasse des Hauses Nr. 2, und die Kavallerie-Kaserne.

c) In der Unterstadt am Hauptplatz und in Platzgasse: die Besitzer der Hauser Nr. 1, 2, 5, 9, 13, 15, 16, 18, 20, 23, 27, 39 und 33; in der Hauptstrasse Die Besitzer der Hauser Nr. 1, 5, 8, 14, 20 und 24; in der Florianigasse der Besitzer des Hauses Nr. 6 und 12.

³⁹"Slavonische Presse" No. 98 od 28.4.1894. Ovdje treba spomenuti da je prvu reklamu o prodaji telefonskih aparata u nas objavio osječki Optički i kirurški institut R. Weiss u "Slavonische Presse" no. 7/1893. Institut je raspologao i vlastitim monterima. Zanimljiva je i ilustrativna vinjeta ove reklame, koja prikazuje bijesnog telefonskog pretplatnika u trenutku dok pokušava razgovarati telefonom. R. Weiss nije bio jedini koji se bavio prodajom telefonskih aparata, pošto se uz njegovu reklamu nalazi još jedna tvrtka.

telefonskom linijom poveže s Osijekom. Tu vijest objavile su i osječke i zagrebačke novine, istaknuvši da će tom linijom biti povezana još i ova mjesta: Satotisje, Braidefeld, Baranyavar, Lipoviz, Billany, Izabellafeld i Friedrichsdorf.⁴⁰ S obzirom na to da je nadvojvoda tu liniju trebao povući o vlastitom trošku, taj je pothvat bio spomena vrijedan, pošto je dužina linije bila približna dužini gradske mreže u Osijeku.

Osječke novine su 3. 5. 1894. objavile jednu pažnje vrijednu vijest: kritizirajući odluku Gradskog poglavarstva u Osijeku, koje je donijelo odluku da u gradsku telefonsku mrežu ukopča samo jedan svoj aparat, novine su otkrile dotad u sačuvanim izvorima nespomenuti podatak – da je Gradsko poglavarstvo nastojalo sačuvati svoju vlastitu telefonsku mrežu izgrađenu za vlastite potrebe.

Do kritike u novinama došlo je zbog toga što je magistrat odlučio da ukopča u državnu centralu samo jedan telefon nalazeći se u Tvrđi (Festung), gdje se inače nalazio najveći dio općinskih ureda, pa se postavilo pitanje kako će građani iz ostalih gradskih četvrti moći saobraćati u raznim uredima preko jednog jedinog telefona. Zanimljivo je pri tome spomenuti da su novine izrazile bojazan da se na tom telefonu može naći općinski službenik "...koji slabo ili nikako ne govori njemačkim jezikom", a i inače se ne može zamisliti da se poruke predane na taj telefon prenose dalje putem posrednika. Pozvale su stoga javno gradonačelnika Rottera da se donese odluka koja odgovara potrebama, to tim više što je linija do Tvrđe izgrađena velikim troškom.⁴¹

Pri kraju svibnja 1894. stigao je Zoriću i izlilirani kabel, pa je, kako pišu novine, mogao dovršiti izgradnju mreže. Ne govori se, međutim, ništa o tome gdje je taj kabel bio ugrađen, ali se spominje da su telefonskom linijom spojena sva tri tada u Osijeku postojeća poštanska ureda.⁴² "Tako je Osijek postao prvim gradom, ne samo u Hrvatskoj, nego i u čitavoj našoj zemlji, u kojemu su poštanski i brzojavni uredi postali još i telefonski uredi, dakle PTT uredi", objavljeno je u "Slavonische Presse" Sjedište ovih ureda bilo je u sadašnjoj Ulici Hrvatske Republike 45, u zgradi gdje se sada, između ostalog, nalazi "Volksbanka". U istoj zgradi bila je montirana i telefonska centrala.

Kako su se radovi na izgradnji mreže primicali završetku, osječke su novine sve više i sve duže pisale o predstojećem otvaranju. S ponosom se isticalo kako će to biti prva državna javna telefonska mreža u Hrvatskoj i Slavoniji, i kako će stoga njenom svečanom puštanju u promet prisustvovati i Šandor pl. Vuchetish, tadašnji ravnatelj Ravnateljstva pošta i telegrafa u Zagrebu. Otvaranje je već bilo zakazano za 1. 6. 1894. Vijest su doslovno prenijele i zagrebačke novine.⁴³

176

157 - 183 VDG JAHRBUCH 2007

⁴⁰"Slavonische Presse" No. 98 od 28.4.1894. Nazive mjesta nismo razrješili pošto nismo raspolagali odgovarajućim kartama, odnosno popisima mjesta.

⁴¹"Slavonische Presse" No. 102 od 3.5.1894. U izvorima do kojih smo došli nismo naišli na podatke o izgradnji i vremenu izgradnje općinske telefonske mreže u Osijeku. Može se pretpostaviti da se općina na izgradnju odlučila onda kad je uvidjela da javni natječaji za izgradnju koncesionirane mreže ostaju bez rezultata.

⁴²"Slavonische Presse" No. 116 od 22.5.1894.

⁴³"Slavonische Presse" No. 117 od 23.5.1894. Također "Agramer Zeitung" No. 118 od 25.5.1894.

Nakon što je Zorić 30. svibnja u prisustvu ravnatelja Vucheticha obavio posljednja ispitivanja, ovaj je u hotelu "Casino" priredio banket za predstavnike mjesnih vlasti i pretplatnike.⁴⁴ Sutradan, 31. svibnja 1894. u 10 sati došlo je do svečanog otvorenja simboličkim telefonskim razgovorom između ravnatelja Vucheticha i gradonačelnika Osijeka, Rottera. Novine su tom događaju posvetile uvodni članak pod naslovom: "U znaku napretka", u kojem je istaknuto značenje telefona u životu grada i građana, jer je ovo tehničko dostignuće "...prva električna iskra koja razmjenu misli na sve vjetrove raspršuje"! Dakako, urednik, koji se sa svoje strane toliko zauzimao za izgradnju mreže, nije propustio istaknuti kako su se osječke novine, zajedno s Trgovačko – obrtničkom komorom, morale boriti s nevjericom sugrađana u uspjeh akcije i kako su doslovce od kuće, do kuće, od ureda, do ureda obilazili i nagovarali buduće pretplatnike, da bi mogli prikupiti potreban najmanji njihov broj. A upravo oni kojima je telefon bio najpotrebniji odbijali su postati pretplatnicima, ukazujući na visinu telefonske pretplate.

Odano je i zaslužno priznanje gradovođi Petru Zoriću i njegovim radnicima Ličanima koji su "...verući se poput mačaka po krovovima neviđenom brzinom mrežu izgradili, čak do Retfale".

Dan puštanja telefonske centrale u pogon novine su označile "...miljokazom u razvitku našeg dragog Osijeka, koji zlatnim slovima u analima napretka i razvoja našeg grada zapisan mora biti".⁴⁵ Kako je to već bio običaj, novine su također donijele i opširan izvještaj svečanog otvorenja sa cjelokupnim tekstovima održanih govora. Tako je u organu za politiku i gospodarstvo "Die Drau" koji je u to vrijeme izlazio u Osijeku, u broju 63 (3058) od utorka, 31. svibnja 1894., na drugoj stranici pod naslovom: Lokalne vijesti / Puštanje u rad gradskog telefona, objavljeno slijedeće:

Današnjim danom naš grad je postao bogatiji za jednu novotariju koja će unaprijediti gospodarstvo. Malo je gradova koji su, poput Osijeka, prostorno toliko rasčlanjeni. Gornji grad, Tvrđa, Retfala – čine cjelinu, a ipak, svaki pojedini dio za sebe je jedinstvena tipska cjelina s vlastitim prometom i vezama. Uz tramvaj sada će još i telefon na najpraktičniji način pridonijeti smanjenju neugodnih vremenskih i prostornih razlika. Građanstvo je, znajući prepoznati prednosti, s oduševljenjem pozdravilo uvođenje telefonske mreže, a vrijeme će, u svakom slučaju, potvrditi koje se sve prednosti ovim nude osječkoj javnosti.

U prvom redu za ovu novotariju imamo zahvaliti Ugarskom ministarstvu trgovine. Ovaj osobiti sustav koštao je skoro 30.000 guldena, prilično veliki iznos, koji će se odlično ukamatiti. Sadašnji ravnatelj Pošte i telegrafa gospodin plemeniti Vuchetich najzaslužniji je za provedbu, jer je upravo on bio taj koji se najviše zauzeo za izgradnju telefonske mreže u Osijeku i čijom su zaslugom potrebna

sredstva osigurana u tako kratkom roku. Naša direkcija pošte i telegrafa sa svojim telefonskim tornjem ostavlja zasigurno velegradski dojam i nije slučajno da se ova

177

VDG JAHRBUCH 2007 157 - 183

⁴⁴"Slavonische Presse" No. 122 od 30.5.1894. Također "Agrar Zeitung" No 123 od 31.5.1894 i "Narodne novine" broj 123 od 31.5.1894.

⁴⁵"Slavonische Presse" No. 123 od 31.5.1894.

korisna promjena dogodila upravo tada kada joj je na čelu gosp. plemeniti Vuchetich. Njegovo je djelo da su poštanske službe objedinjene upravo u Gornjem gradu i da je, koliko to dodijeljena sredstva dopuštaju, povećan broj namještenika. Nadasve vrijedno telefonijsko postrojenje djelo je rukovoditelja gradnje gosp. Zorića, koji je ovim, zaista nadmašio samog sebe. Službeno puštanje u rad telefonske mreže bilo je danas dopodne u 10 sati. Ravnatelj Pošte Vuchetich je točno u 10 sati nazvao telefonski gosp. Gradonačelnika Rottera i tom prigodom obratio mu se sljedećim riječima:

"Velepohovani Gospodine! Po naredbi njegove ekscelencije Ugarskog ministra trgovine, kojemu je na srcu kako napredak države, tako i interes ovoga grada, izgrađena je ova telefonska mreža prema najsvremenijim zahtjevima kraljevske Direkcije pošte i telegrafa u Ugarskoj, a pod nadzorom voditelja gradnje gosp. Zorića. Dozvolite mi, blagorodni Gospodine obavijestiti Vas da je ova telefonska mreža današnjim danom potpuno dovršena i da ju ovim predajem u javni promet. Neka služi na čast i korist gradu Osijeku. Ovom prigodom ne mogu ne uzviknuti: Neka Bog poživi unapreditelja kulture i razvoja njegovu ekscelenciju Ugarskog ministra trgovine Belu Lukacsu". Gradonačelnik Rotter odgovorio je ravnatelju Pošte:

"S radošću preuzimam prvi gradski telefon u našem gradu, s radošću stoga što je to, uopće, prva institucija te vrste u našoj domovini i, posebno za grad Osijek, predstavlja ogroman napredak. U ime građana od srca zahvaljujem svim onim čimbenicima koji su sudjelovali u ostvarenju ovog djela i priklanjam se vašem oduševljenju: živila njegova ekscelencija gosp. Ministar trgovine Bela Lukasc i kličem Vama, zaslužnom rukovoditelju poštanske i telegrafske službe u našoj domovini: Živio gosp. Ravnatelj Vuchetich! Živio gosp. voditelj radova Zorić! Živio!"

Kako se vidi nisu propušteni ni pozdravi i zahvale ministru Lukascu, zaboravljajući pri tome na činjenicu da je upravo pod njegovim ministrovanjem Hrvatska dotad dobila samo tu jednu državnu telefonsku mrežu, iako je gospodin plemeniti Vuchetich svakako bio svjestan da u Zagrebu, dakle u

178

157 - 183 VDG JAHRBUCH 2007

***Brzjav gradonačelnika Rottera
upućen ministru B. Lukacsu
povodom otvaranja državne
telefonske mreže u Osijeku,***

sjedištu ravnateljstva Pošte i telegrafa, još nema, a niti u dogledno vrijeme neće biti takve mreže.

Proslava je završila ponovnim banketom u "Grand hotelu" na kojem su po

protokolu izredane zdravice prisutnima i neprisutnim velikodostojnicima, među kojima i zdravica banu Hrvatske i Slavonije.⁴⁶

Uporno uredništvo "Slavonische Presse" nije, niti nakon puštanja centrale u pogon, prestalo sa svojom primjedbom usmjerenom na dobivanje novih pretplatnika. Išle su tako daleko da su upozoravale kako "...se među abonentima još uvijek ne nalaze neke značajne firme, veliki trgovci i ustanove kojima je telefon bez sumnje potreban".⁴⁷ "Slavonische Presse" u broju 123 od 31. 5. 1894. objavile su i popis sviju 77 pretplatnika koji su toga dana ukopčani u telefonsku centralu. Taj popis može se smatrati našim prvim telefonskim imenikom, pa ga zbog toga ovdje prenosimo cijeloga; ne samo zbog kurioziteta, već i zbog toga što donekle pruža društvenu i privrednu sliku grada Osijeka onoga vremena.

1. "Slavonische Presse" (Buchdruckerei Carl Laubner)
2. Oesterrich – ungarische Bank
3. Feuerwehr Oberstadt
4. Konigl. Comitatsbehörde
5. Franz Ruber
6. Dr. Wilhelm Winter
7. F.S. Thurner,s Sohn
8. Reisner & Armann
9. Grand Hotel
10. Johan Schreiber,s Sohn
11. Dr. Carl Neumann
12. J. A. Bauer
13. Hotel Central
14. Vukaregulirung
15. Anton Erben
16. Sal. Schwarz (wegen Uebersiedlung nicht eingeschaltet)
17. Peter Zimmer
18. Gemeinde Retfala
19. Stefan Heim
20. Leopold Rieder

179

VDG JAHRBUCH 2007 157 - 183

Ericssonov telefon iz 1894. g.

⁴⁶"Slavonische Presse" No. 125 od 2. 6. 1894.

⁴⁷"Slavonische Presse" No. 124 od 1. 6. 1894.

21. Landw. Gesellschaft
22. Djakovarer Walzmuhle
23. A. V. Reisner
24. Ad. Krauss & Weinberger
25. Franz & Emil Plazzeriano
26. Nikola v. Szallopek
27. "Fonciere"
28. "Essegger Sparcassa"
29. Stefan Piller
30. Kon. Bezirkbehörde, Unterstadt
31. Joseph Poischil
32. Kajetano Šeper
33. Franz Rosmayer
34. Vaso Gjurgjević
35. I. Essegger Walzmuhle, J. Krauss Sohne (Bureau)
36. Trammwaygesellschaft
37. Sorger, Wissmayer & Cie.
38. Dampfmuhle J. Krauss Sohne, Unterstadt
39. Handels und Gewerbekammer
(wegen Uebersiedlung nicht eingeschaltet)
40. Union Dampfmuhle
41. J. Berger (Schanzl – Gasse)

42. Direction Landespital (Dr. Schwarz,s Wohnung)
43. Spar – und Aushilfsverein
44. Ig. Freund / Unterstadt
45. Gasverk
46. J. Frank & Comp.
47. Armenhaus Neustadt
48. Carl Bertholovich
49. Staats – Bahnhof Oberstadt
50. Stadtgarten Comitee
51. Unione Adriatica di Sicurta
52. Friedrich Philipp
53. Josef Kunez
54. Stadtmagister Festung
55. Michael Rajal
56. Adi Kraus, (Wohnung)
57. Slav. Landes – Central Sparcassa
58. Casino Verein
59. Dr. Hugo Spitzer
60. Julius Miskoczy (Franco – Hongroise)
61. Landespital (Unterstadt)
62. Konig. Bezirksgericht Unterstadt
63. J. Berger Kronenwerk
64. Jacob Sorger
180
157 - 183 VDG JAHRBUCH 2007
65. Kon. Strombauamt
66. Alex. Rottenbacher
67. S. Eeiss & D. Hermann (Uniformierungsanstalt)
68. Staatsbannhof Unterstadt
69. J. M. Bauer Brauerei Unterstadt
70. "Slavonia" Dampfmuhle Unterstadt
71. Glasfabrik
72. "Drau" Redaction
73. Konig, Staatsanwaltschaft
74. Konig, Gerichtshof
75. J. N. Schuhof
76. K. Post und Telegraphenamt, Unterstadt
77. K. Post und Telegraphenamt, Festung
181
VDG JAHRBUCH 2007 157 - 183